

Рубльова Р. І.

*старший викладач кафедри гуманітарних та соціальних дисциплін
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба
м. Харків, Україна*

Демченко Я. В.

*курсант
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ІРАНУ НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Дослідження ролі Ірану на Середньому Сході є актуальною темою для її висвітлення. Оскільки цей регіон зараз переживає широку нестабільність, громадянські конфлікти та крах або скорочення державної влади. Сирія, Ірак, Лівія, Ємен, Єгипет – всі вони зазнали значної нестабільності протягом останнього п'ятдесятиліття. Після цих подій на Середньому Сході ситуація змінилася, що, своєю чергою, спровокувало процес формування нового регіонального порядку, в якому Ісламська Республіка Іран посіла одне з ключових місць. Практично Тегеран бере участь майже у всіх політичних та культурних подіях на Середньому Сході.

Іранська культура є національним надбанням і об'єктом великої любові та поваги з боку населення країни, незалежно від соціальної приналежності та політичних поглядів її представників; це своєрідна «святина корова», якій поклоняються всі. Водночас іранська культура є важливою складовою державної політико-ідеологічної доктрини керівництва Ісламської Республіки Іран (далі – ІРІ). Ідеї про значення культури у внутрішньому житті країни та її використання як суттєвого фактора зовнішньої політики на міжнародній арені озвучуються у виступах провідних політичних та релігійних діячів ІРІ, а також торкаються в дослідженнях сучасних іранських вчених.

Провідні позиції Ірану в регіоні Близького Сходу були посилені історичними, культурними, релігійними, революційними та геополітичними факторами. Історично Іран є дуже давньою та високорозвиненою цивілізацією, територія якої колись охоплювала значні території,

а зараз належить іншим сусіднім державам. Тому Іран має спільний історичний та культурний контекст з більшістю країн регіону, особливо після Ісламської революції, коли було сформовано курс відмови від прозахідних цінностей і зроблено вибір на користь розвитку ісламських культурних традицій [3].

Імам Хомейні, лідер Ісламської революції, приділяв значну увагу розвитку іранської культури та вважав її фундаментальною основою виховання іранської нації та її майбутніх поколінь [5, с. 30]. Деякі аналітики вважають, що бажання Ірану покращити своє становище в регіоні продиктоване саме історичними та культурними традиціями. Варто зазначити, що одним із вирішальних факторів для всіх країн Близького Сходу є сама релігія. У світі існують дві основні гілки ісламу – сунітський та шіїтський. У духовному та релігійному відношенні Іран протягом століть був центром шіїтського ісламу у світі. Сьогодні у світі налічується 1,6 мільярда мусульман, і лише 20% з них – шіїти. Серед них, у свою чергу, близько 40% проживає в Ірані, що неминуче робить Іран лідером у шіїтському світі. Велика громада шіїтів також проживає в сусідніх Іраку, Ємені, Бахреїні та Лівані [6]. Іран виступає своєрідним захисником шіїтських меншин, які, у свою чергу, орієнтовані на Тегеран своєю незалежною зовнішньою політикою та здатністю захищати державу від зовнішніх загроз [6].

Релігійна революція в Ірані призвела до духовного пробудження мусульманських країн та відродження ісламських традицій у міжнародному масштабі. На думку більшості дослідників, Ісламська революція мала значний вплив на регіональному рівні та за його межами. Події, що відбулися в регіоні після перемоги на революції, так чи інакше були пов'язані з нею або перебували під її впливом [1, с. 203]. Іронічно, що ісламські революціонери, які замінили шаха та зруйнували всі монархічні інститути, втілюють мрію шаха зробити Іран потужною регіональною державою, яку шах Мохаммед Реза Пехлеві описав у своїй амбітній книзі під назвою «На шляху до великої цивілізації».

Варто зауважити, що одним із найстійкіших каналів впливу була (і залишається) перська мова. У періоди після тюркських і монгольських завоювань перська стала літературною та адміністративною мовою у багатьох мусульманських дворах – від Хорасана до Індії й Османської імперії. Класична перська поезія (Фірдоусі, Хайям, Сааді, Хафіз) створила канон, який визнавали й інтерпретували різні культурні спільноти; перська художня мова слугувала «літературною діаспорою», що поширювала тонкощі естетики, етики й політичної уяви по всьому регіону. Наукові дослідження поняття Persianate world акцентують на тому, що перська мова грала роль «мови елітної

комунікації» й культурної легітимації в низці не-іранських держав [2, с. 193].

Доцільно підкреслити, що іранські архітектурні та ландшафтні зразки (перські сади – *pairidaeza*, купольна шкала, орнаментальні керамічні та кам'яні техніки, внутрішні двори й фонтанні системи) стали моделями для церковної, паласної і міської архітектури сусідніх регіонів. Перські сади, як концепт упорядкованого природного простору з водою як центральним елементом, були поширені на весь регіон і відзначені ЮНЕСКО як частина спільної культурної спадщини. Мотиви та технології будівництва, а також майстерність у книгодрукуванні й мініатюрі передавалися майстрів-переселенців і через шкільні традиції, утворюючи спільні майстерні й естетичні школи [4].

На думку Бастанова А., через систему дворового патронату іранські еліти формували трансрегіональні мережі вчених, поетів і митців. Перська культура функціонувала як засіб легітимації влади: використання перської мови в хартіях, поетичних панегіріках, адміністративних актах посилювало престиж правителів, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Також центри навчання та перекладу (медресе, бібліотеки) сприяли циркуляції ідей і технологій по всьому регіону [2, с. 193].

Та врешті решт, у XX–XXI сторіччях іранська культурна спадщина стала об'єктом міжнародного визнання (включення пам'яток до списку ЮНЕСКО) і водночас політичних інтерпретацій. Нинішні культурні ініціативи – у тому числі реставрація пам'яток, музичні й літературні події – часто поєднують національну ідентичність з регіональною комунікацією; приклади останніх років показують як внутрішній культурний консерватизм, так і прагнення до культурної дипломатії на Заході та у сусідніх державах [4].

Отже, абсолютно очевидно, що регіональне значення Ірану справді зростає. Безсумнівно, ситуація на Близькому Сході є складною та вибухонебезпечною. Складні політичні ігри та зростаюча боротьба за лідерство є гострим питанням сьогодення. Іран, будучи великою та могутньою державою, не поступиться своєму впливу та лідерству, яке підкріплюється історичними, культурними, релігійними та іншими факторами.

Література:

1. Amiri R. E. Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution. *Journal of Politics and Law*. 2010. Vol. 3, № 2. P. 199–206.
2. Bustanov A. Speaking “Bukharan”: The Circulation of Persian Texts in Imperial Russia. *The Persianate World: The Frontiers of a Eurasian*

Lingua Franca / Ed. by N. Green. University of California Press, 2019. P. 193–206.

3. Encyclopædia Iranica. URL: <https://www.iranicaonline.org/?utm> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Iran (Islamic Republic of). URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ir?utm> (дата звернення: 09.12.2025).

5. Мамедова Н. М. Ісламська революція в Ірані. Минуле, сучасне, майбутнє. Київ : Інститут сходознавства НАН України, 1999.

6. Федуненко Є. Співвідношення сунітів і шиїтів у світі. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2889657> (дата звернення: 09.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-15>

Тортіка М. В.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри культурології та музеєзнавства
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ «КУРБАН-БАЙРАМ», ЮДЕЙСЬКИЙ «КОРБАН» ТА ХРИСТИЯНСЬКИЙ «КУРБАН» В ЕТНОКУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ БОЛГАРІЇ

При згадці болгарського свята «курбан» у сучасній свідомості, як правило, виникає асоціація з мусульманським святом «курбан-байрам», що втілює жертвопринесення Ібрагіма (Авраама) і стало буквальним відображенням спокутної жертви, яка приноситься людиною Богу [1]. Причому, в даному випадку асоціація «курбан» з «курбан-байрам» настільки міцна, що вона практично не викликає сумнівів не тільки у далеких від науки людей, але навіть і у багатьох професійних істориків, які пов'язують культурний контекст болгарського «курбан» з традицією 500-річного османського впливу на етнокультурний розвиток етносів і субетносів усього Балканського регіону.

Безумовно, елементи мусульманської релігійної традиції закріпили духовний і містичний досвід спокутної жертви, яка століттями приносилася болгарами практично в кожному регіоні Болгарії і навіть за її межами (традиція «курбан» відома в болгарських етнічних групах, які зафіксовані в Молдові, Україні, Сербії, Греції, тощо). Однак сам характер проведення свята «курбан», його багаточисельність і очевидна